

7.2. ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.33>

Коваленко Євгеній Сергійович,

аспірант кафедри соціології та психології

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0001-7756-0362

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ БАЗОВИХ ПЕРЕКОНАНЬ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF BASIC BELIEFS OF MILITARY OFFICERS

У статті представлений теоретичний аналіз базових переконань у психологічних джерелах та емпіричне вивчення окресленого феномену на вибірці військовослужбовців. Теоретичні розвідки показали, що базовим переконанням військовослужбовців присвячено значну кількість робіт, котрі розкривають ключовий їх зміст та імовірний вплив на особистість та ефективність служби в цілому. У статті подано стислий огляд специфіки військової культури: норми, цінності та особливості поведінки. Нормативність поведінки виступає важливим чинником правової поведінки та культури військовослужбовців, що виступають основою правової інтолерантності до випадків несправедливості.

Метою роботи є емпіричне дослідження базових переконань у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою. Досліджуваними виступили 200 військовослужбовців. Групи були сформовані за показником вчинення ними дисциплінарного проступку. Перша група – військовослужбовці з ненормативною поведінкою (мають дисциплінарні порушення), у кількості – 98 осіб. Друга група є контрольною, до неї увійшло 102 військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою. Опитування проводилося у січні-лютому 2022 року. Для досягнення поставленої мети та виконання емпіричного завдання була використана «Методика діагностики базових переконань» Р. Янов – Бульман.

Емпірично доведено, що у військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою мають відносно збіднені погляди щодо справедливості світу та можливостей контролювати події, водночас у них виявлено більш широкий світогляд щодо уявлень про прихильність та відчуття контрольованості ситуації. У військовослужбовців з ненормативною поведінкою визначена жвава динаміка показників базових переконань в контексті поглиблення уявлень щодо справедливості й контрольованості світу та ціннісного значення власного «Я». Тобто, наявність ненормативної поведінки в особистісному досвіді суттєво позначається на особливостях смислової сфери військовослужбовців першої групи, які мають дисциплінарні проступки.

Ключові слова: базові переконання, військова служба, військовослужбовці, дисциплінарні проступки, ненормативна поведінка, правова інтолерантність, умовно нормативна поведінка.

The article presents a theoretical analysis of basic beliefs in psychological sources and an empirical study of the outlined phenomenon on a sample of military personnel. Theoretical studies have shown that a significant number of works are devoted to the basic beliefs of military personnel, which reveal their key content and probable consequences for the personality and effectiveness of the service as a whole. The article provides a brief overview of the specifics of military culture: norms, values, and behavioral characteristics. The normativity of behavior is an important factor in the legal behavior and culture of military personnel, forming legal intolerance to cases of injustice.

The purpose of the work is an empirical study of the basic beliefs of servicemen with non-normative and conditionally normative behavior. 200 servicemen acted as research subjects. The groups were formed according to the indicator of their committing a disciplinary offense. The first group is servicemen with irregular behavior (having disciplinary violations), numbering 98 people. The second group is a control group, it included 102 servicemen with conditionally normative behavior. The survey was conducted in January-February 2022. To achieve the set goal and perform the empirical task was used the "Methodology of diagnosis of basic beliefs" by R. Janoff-Bulman.

It has been empirically proven that military personnel with conditionally normative behavior have relatively impoverished views on the justice of the world and the ability to control events, while at the same time, they have a broader worldview on ideas about commitment and a sense of controllability of the situation. In servicemen with non-normative behavior, a lively dynamics of indicators of basic beliefs was determined in the context of deepening ideas about the justice and controllability of the world

and the value of one's own "Self". That is, the presence of non-normative behavior in personal experience significantly affects the features of the semantic field of servicemen of the first group who have disciplinary offenses.

Key words: *basic beliefs, military service, military personnel, disciplinary offenses, non-normative behavior, legal intolerance, conditionally normative behavior.*

Постановка проблеми. Військова служба завжди вважалася стресовою й травматичною діяльністю, негативний вплив якої істотно позначається на добробуті й психологічному функціонуванні військовослужбовців. Під впливом стресу або внаслідок травматичних подій, в особистості може бути змінена система переконань та цінностей, які своєю чергою, можуть мати вплив на світогляд людини, її поведінку, думки та емоції. Звідси постає питання емпіричного вивчення базових переконань у військовослужбовців з урахуванням їх особливостей поведінки, що й обумовило актуальність у проведенні даного дослідження.

Стан дослідження проблеми. Базові переконання в психологічній науці частіше розглядаються науковцями як важливі складові у свідомості індивідуума, котрі допомагають сконструювати особистісні погляди про навколишній світ і своє місце в ньому. За О. Кокуном зі співавторами, переконання, котрі були утворенні внаслідок думок про себе та навколишній світ, можна вважати базовими. Згідно з концепцією психічної травматизації, існують три базові переконання: доброзичливість й справедливість навколишнього світу та цінність власного «Я». Науковці підкреслюють, що травматичний досвід породжує у людини відчуття переконаності щодо власної безпорадності, відбувається руйнація тих переконань, які підбадьорювали людину та мотивували її [1]. Щодо особливостей переконань у військовослужбовців, О. Безушко дійшов висновку, що переконання являють собою сукупність знань, уявлень, ідей, котрі мотивують, надихають й позначаються на поведінці. Автор вказує, що базисні переконання виступають важливим чинником у соціально-психологічній адаптації до умов та вимог служби в армії [2].

Закордонні праці свідчать, що бажання контролювати загрозу або невизначеність спонукає людей переглянути свої переконання про світ або світогляд взагалі. Переконання світогляду можуть вмещувати приховану або явну віру в те, що життя й суспільство є справедливими, що людям можна довіряти та культура має цінність для людей [3]. Дж. Шлейдер з колегами вважають, що переконання іноді можуть захистити людей від психологічного впливу травматичних та стресових подій. Вчені вважають, що потенційна роль неправильних переконань здатна позначитися на

правильності сприйняття подій та особливостях поведінки у ситуаціях невизначеності. Науковці запевняють, що переконання, незалежно від того, чи є вони точними, можуть глибоко формувати реакцію особистості на повсякденний досвід, впливаючи на довгострокові емоційні наслідки та сприйнятливість до стресу [4]. Дослідники травм давно стверджують, що сильні, негативні життєві події можуть змінити певні ключові компоненти світогляду людей. Науковці зазначають, що повсякчасна потреба військовослужбовців приймати негайні рішення може бути пов'язана з порушенням моральних кодексів та ціннісної сфери [5].

Протягом останніх років значна кількість науковців припустили, що психологічні наслідки травматичних та стресових професій можуть являти собою як негативні, так і позитивні аспекти. Наприклад, такі стани як депресія, тривога, посттравматичний стресовий розлад, частково походять від їх унікальної здатності кидати виклик і змінювати світогляд людей.

Так, Н. Юр'єва та В. Пасічник сходяться у думці, що переконання військовослужбовців, їх установки й мотиви свідчать про життєстійкість та здатність опиратися стресам, а також позначаються на вмінні брати на себе відповідальність за події, які з ними відбуваються. Автори наголошують, що базові переконання можуть змінюватися внаслідок пережитого травматичного досвіду й істотно позначитися на уявленнях людини про життя, що неодмінно позначиться на їх поведінці [6].

Військова служба містить численну кількість травматичних подій, які негативно впливають на психічне здоров'я людини. Військовослужбовці, які зазнали травматичного досвіду, на нашу думку, мають підвищений ризик не лише розвитку посттравматичного стресового розладу або інших психічних розладів, а й також можуть відчувати зниження якості життя. Сьогодні вельми актуальним завданням розвинутих країн є «професійна армія», яка буде налічувати тисячі мотивованих, висококваліфікованих та готових до труднощів військових кадрів. У таких дослідженнях військова служба є механізмом прищеплення культурних цінностей, формування природи суспільства та його солідарності [7].

У дослідженні польських колег йдеться про те, що важливими аспектами у військовій службі

є повага до національної безпеки, традицій, національних символів, патріотизм, національна свідомість, соціальна активність, приналежність та інші [8]. Л. Кримець зауважує, що патріотизм військовослужбовців сприяє розширенню світогляду та формуванню етичних переконань, які будуть націлені на якісне виконання службових обов'язків [9].

Мета та завдання дослідження. *Мета статті* – емпірично дослідити базові переконання у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою.

Завдання поточного дослідження:

1) Теоретично проаналізувати стан розробленості проблеми у психологічних джерелах.

2) Розкрити специфіку базових переконань у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою.

Матеріали та методи дослідження. Вибірку дослідження становили військовослужбовці. Опитування було проведене у січні-лютому 2022 року. Загальна чисельність становила 200 осіб. Групи були сформовані за показником вчинення ними дисциплінарного проступку. Перша група – військовослужбовці з ненормативною поведінкою (мають дисциплінарні порушення), у кількості – 98 осіб. Друга група є контрольною, до неї увійшло 102 військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою.

Для досягнення поставленої мети та емпіричного завдання нами була використана «Методика діагностики базових переконань» Р. Янов – Бульман (R. Janoff-Bulman, 1989). Даний опитувальник дозволяє діагностувати базові переконання, які науковиця трактує як імпліцитні, глобальні та стійкі уявлення особистості про себе й про навколишній світ, які чинять істотний вплив на мислення, емоції й відповідно на поведінку людини.

Авторка тесту пропонує своєрідну концепцію, котра дозволяє охарактеризувати особливості сприйняття людиною подій, з метою підтримання стабільної суб'єктивної картини світу, яка виступає опорою в житті, конструює життєвий досвід та спонукає до відчуття безпеки, які засновані на відповідних базових переконаннях. Згідно з концепцією, у систему базових переконань входять переконання від почуття доброзичливості до стану ворожості, віру у справедливість та прихильність світу, уявлення про власне «Я». Методика містить 32 твердження, котрі відповідають 8 базовим переконанням: прихильність світу; доброта людей; справедливість світу; контрольованість світу; випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються; цінність власного «Я»; ступінь самоконтролю (контролю над подіями, що відбуваються); ступінь удачі та везіння [10].

Математико-статистична обробка отриманих результатів проводилася з використанням t – критерію Стьюдента для незалежних груп.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення базових переконань у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою за методикою Р. Янов-Бульман, ми представили у таблиці 1.

Згідно з таблицею 1, у респондентів другої групи за шкалою «Прихильність світу» показник склав (19.13 ± 0.85), у першій групі – (16.53 ± 0.72), при статистичній значущості $p \leq 0,01$. Отже, виявлене вірогідне підвищення переконання щодо прихильності світу у військовослужбовців з умовно нормативною поведінкою. Отримані дані, дозволяють резюмувати, що досліджувані з умовно нормативною поведінкою характеризуються більшою мірою вірять в перевагу добра над всілякими життєвими негараздами, в прихильність, взаємодопомогу

Таблиця 1

Показники базових переконань у військовослужбовців з ненормативною та умовно нормативною поведінкою ($M \pm \sigma$)

Шкали	Перша група (з ненормативною поведінкою)	Друга група (з умовно нормативною поведінкою)	t	P
Прихильність світу	16.53 ± 0.72	19.13 ± 0.85	2.33	0.01
Доброта людей	16.33 ± 1.13	16.41 ± 0.73	0.06	–
Справедливість світу	15.46 ± 0.68	13.20 ± 0.87	2.05	0.05
Контрольованість світу	17.73 ± 0.84	14.86 ± 0.92	2.30	0.01
Випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються	13.73 ± 0.69	14.45 ± 1.01	0.59	–
Цінність власного «Я»	18.94 ± 0.69	16.53 ± 0.75	2.36	0.01
Ступінь самоконтролю (контроль над подіями, що відбуваються)	16.06 ± 0.90	18.27 ± 0.83	2.05	0.05
Ступінь удачі та везіння	15.33 ± 1.28	16.44 ± 0.86	0.72	–

й підтримку навколишніх. Ми вважаємо, що дані переконання стимулюють військовослужбовців продовжувати займатися своєю справою, попри всі труднощі та складнощі роботи. Впевненість, що світ й навколишні люди виявляють прихильність, допомагає відчутти опору та підтримку, які своєю чергою, наповнюють службу сенсом та суспільно-важливою користю.

За шкалою «Справедливість світу» показник у першій групі склав (15.46 ± 0.68), у другій групі становив (13.20 ± 0.87), при статистичній значущості $p \leq 0,05$. Згідно з результатами у досліджуваних групах спостерігаються вірогідні відмінності. Таким чином, респонденти з ненормативною поведінкою є більш впевненими, що добрих та гідних людей супроводжує вдача та щастя. Вони впевнені, що добрі справи підлягають обов'язковому винагородженню. Припускаємо, що у групі з ненормативною поведінкою вірогідні більші значення пов'язані з тим, що вони вже припустилися помилки, скоївши, проступок чи дисциплінарне порушення, що й позначається на їх думці, щодо справедливості світу та покарання, адже, на їх думку, людина отримує те, на що вона справді заслуговує.

Діагностовано вірогідно низькі показники у військовослужбовців з умовно нормативною поведінкою за переконаннями «Контрольованість світу» (14.86 ± 0.92 проти 17.73 ± 0.84 у першій групі) й за переконаннями «Цінність власного Я» (16.53 ± 0.75 та 18.94 ± 0.69 відповідно), при статистичній значущості $p \leq 0,01$. Звідси слідує, що військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою менш починають вірити в те, що дотримуючись мір безпеки, можна уникнути нещастя. Специфіка й ризикованість діяльності позначається на їх впевненості щодо своїх позитивних рис та можливості проконтролювати всі події, все це посилює їх віру в не випадковість й хаотичність подій. Щодо досліджуваних з ненормативною поведінкою, то у них сприйняття особистого контролю є ідеальним способом захистити себе від цих усвідомлень і все, що добре чи погане, що відбувається з ними, є результатом їх дій. Таким чином, щоб підтримувати погляд у військовослужбовців на світ як упорядкований і структурований, цей тип переконань – про цінність свого «Я» та про контрольованість зовнішнього світу, мають бути психологічно взаємозамінними одне з одним, оскільки обидва здатні зробити їх життя не випадковим і впорядкованим.

За переконанням «Ступінь самоконтролю (контроль над подіями, що відбуваються)» показник у першій групі становив (16.06 ± 0.90), у дру-

гій групі – (18.27 ± 0.83). Встановлено вірогідне підвищення показника у групі військовослужбовців з умовно нормативною поведінкою порівняно з військовослужбовцями з ненормативною поведінкою, при статистичній значущості $p \leq 0,05$. На нашу думку, військові слугують прикладом надійного й структурованого середовища. Таким чином, під час військової служби представники другої групи можуть розвинути певну залежність від структури навколишнього середовища, щоб задовольнити свою потребу в порядку. Своєю чергою, військовослужбовці з ненормативною поведінкою переходять до середовища, яке забезпечує набагато меншу структуру та порядок.

Закордонні науковці сходяться у думці, що військовослужбовці є найвдалішою вибіркою у дослідженні контролю. Р. Макгаррі з колегами вважають, що військова служба є «тотальною інституцією», котра вимагає від членів своєї професійної групи прийняти цінностей організації, її норм та вимог [11]. Е. Мур дійшла висновку, що сприйнята структура в ході військової служби передбачає як відчуття ефективності, так і приналежності [12]. С. Шеперд зі співавторами вказують, що військові інституції забезпечують своїм членам значний рівень структури, порядку та надійності, рівень структури середовища, який різко контрастує з менш структурованим цивільним середовищем [13].

За показниками базових переживань «Доброта людей» (16.33 ± 1.13 та 16.41 ± 0.73), «Випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються» (13.73 ± 0.69 та 14.45 ± 1.01) та «Ступінь удачі та везіння» (15.33 ± 1.28 та 16.44 ± 0.86) не було виявлено вірогідних відмінностей у досліджуваних групах військовослужбовців. Отже, військова служба істотно не вплинула на переконання військових щодо доброзичливості й чуйності навколишніх людей; переконаності щодо того, що події життя часто обумовлені випадком долі, вдачею та везінням.

Висновки. Емпіричне дослідження базових переконань, проведене за опитувальником Р. Янов-Бульман, які сама авторка методики трактує як осередок суб'єктивного сприйняття світу людиною, показало, що військовослужбовці з умовно нормативною поведінкою попри збіднені погляди щодо справедливості світу та можливостей контролювати події, характеризуються більш широким світоглядом у питаннях прихильності світу та готовності прийняти структуру служби, її норми та вимоги, що допомагає їм відчувати контрольованість та підвладність ситуації.

Отримані результати у першій групі військовослужбовців з ненормативною поведінкою

демонструють жваву динаміку показників базових переконань в контексті поглиблення уявлень щодо справедливості й контролюваності світу та ціннісного значення власного «Я». Тобто наявність ненормативної поведінки в особистісному досвіді суттєво позначається на особливостях смислової сфери військовослужбовців першої групи, які мають дисциплінарні проступки.

Перспективним тематичним продовженням поточного дослідження може стати вивчення чутливості військовослужбовців до правосуддя в контексті їх правової інтолерантності. Чутливість до правосуддя в даному аспекті виступатиме як особистісна риса (схильність), яка демонструє готовність військовослужбовців сприймати та реагувати на випадки несправедливості та правопорушень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Коқун О.М., Агаев Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.
2. Безушко О.Р. Психологічні стани індивіда, що виникають під впливом і в умовах бойових дій. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 2016. №9. С. 5–8.
3. Pyszczynski T., Solomon S., Greenberg J. Thirty years of Terror Management Theory: From genesis to revelation. *Advances in Experimental Social Psychology*. 2015. №52. P. 1–70.
4. Schleider J.L., Woerner J., Overstreet C., Amstadter A.B., Sartor C.E. Interpersonal trauma exposure and depression in young adults: considering the role of world assumptions. *Journal of Interpersonal Violence*. Advance online publication. 2018. №26. P. 13–14.
5. Richardson N.M., Lamson A.L., Smith M., Eagan S.M., Zvonkovic A.M., Jensen J. Defining moral injury among military populations: A systematic review. *Journal of Traumatic Stress*. 2020. №33(4). P. 575–586.
6. Юр'єва Н.В., Пасічник В.І. Мотиваційні ресурси стресостійкості військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних: монографія. Харків: НАНГУ, 2019. 197 с.
7. Hajjar R.M. Emergent Postmodern US Military Culture. *Armed Forces and Society*. 2014. №40(1). P. 118–145.
8. Urych I. Students of Military Classes Concerning Selected Aspects of Poland's National Security. An Empirical Study. *Security and Defence Quarterly*. 2017. №17(4). P. 21–47.
9. Кривець Л. Принцип патріотизму у контексті актуалізації євроатлантичних цінностей у Збройних Силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. №1(59). С. 131–137.
10. Janoff-Bulman R. Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct. *Social cognition*. 1989. №7(2). P. 113–136.
11. McGarry R., Walklate S., Mythen G. A sociological analysis of military resilience: Opening up the debate. *Armed Forces & Society: SAGE Journals*. 2015. №41. P. 352–378.
12. Moore E. Grateful nation: Student veterans and the rise of the military-friendly campus. Duke University Press, 2017. 280 p.
13. Shepherd S., Sherman D.K., MacLean A., Kay A.C. The challenges of military veterans in their transition to the workplace: A call for integrating basic and applied psychological science. *Perspectives on Psychological Science*. 2021. №16(3). P. 1–24.